

Wstęp

20 kwietnia 2021 r. minęła 22. rocznica masakry w amerykańskiej szkole Columbine High School w Littleton w stanie Kolorado. Był to jeden z najgłośniejszych zamachów w Stanach Zjednoczonych i najbardziej tragiczny, jeżeli chodzi o placówki oświatowe. W wyniku masakry dokonanej przez dwóch uczniów tej szkoły – Dylana Klebolda (17 lat) i Erica Harrisa (18 lat) – zginęło 13 osób, a 20 zostało rannych¹.

Mogłoby się wydawać, że problem zamachów na placówki oświatowe nie dotyczy Polski, że winne tej sytuacji w USA są powszechna agresja i łatwy dostęp do broni. Niestety fakty temu przeczą, a wydarzenia z polskich szkół tylko z ostatnich dwóch lat pokazują zupełnie inny obraz stanu bezpieczeństwa. Znamienne jest też to, że sam zamach w Columbine High School został na świecie skopiowany już kilkanaście razy. Niewiele brakowało, by doszło także do polskiego Columbine.

Jednym z dwóch najbardziej niebezpiecznych wydarzeń była sytuacja w szkole średniej na warszawskiej Pradze. W nocy z 30 na 31 stycznia 2020 r. czterech nastolatków w wieku od 15 do 17 lat, pochodzących z Warszawy i okolic, zostało aresztowanych w związku z podejrzeniem planowania zamachu bombowego na jedną z warszawskich szkół średnich na terenie Warszawy-Pragi. Zatrzymani – aresztowani dzięki pracy policjantów z wydziału do walki z cyberprzestępczością – byli uczniami szkoły, którą chcieli zaatakować².

Ze względu na rosnącą agresję, problemy psychiczne dzieci i młodzieży, powszechny dostęp do broni i innych niebezpiecznych narzędzi liczba zamachów na szkoły stale rośnie i nie należy oczekiwać zatrzymania tego trendu w najbliższym czasie. Negatywny wpływ na to będzie miało także wielomiesięczne izolowanie dzieci i młodzieży w domach z powodu COVID-19. Nie bez znaczenia jest również wzrost zagrożenia terroryzmem na świecie – pojawiają się tezy, że do ataków będzie dochodzić także w szkołach. Różnego rodzaju projekty mają na celu przygotowanie ich na wypadek zaistnienia takiego zdarzenia, chociaż ryzyko to – zarówno w kraju, jak i poza granicami – jest jak na razie hipotetyczne.

W 2016 r. matka jednego z zamachowców z Columbine, Sue Klebold, w pierwszym wywiadzie telewizyjnym na temat zamachu stwierdziła, że nigdy

¹ *Columbine Shooting*, „History”, 9.11.2009 r., <https://www.history.com/topics/1990s/columbine-high-school-shootings>, dostęp: 3.04.2020 r.

² *Warszawa: grupa nastolatków mogła planować zamach na szkołę*, Interia.pl, 3.02.2020 r., https://fakty.interia.pl/mazowieckie/news-warszawa-grupa-nastolatkow-mogla-planowac-zamach-na-szkole_nId,4305757?fbclid=IwAR3jqfXw3Hf975k5L773FIidigXBBQ8XISEVxzCv5Qpehshz7O6QTO2tvz6Q#utm_source=fb&utm_medium=fb_share&utm_campaign=fb_share&iwa_source=fb_share, 3.02.2020 r.; *Policja zatrzymała nastolatków. Planowali zamach w szkole w stolicy?*, Polskie Radio RDC, 3.02.2020 r., <https://www.rdc.pl/informacje/czterech-nastolatkow-moglo-planowac-zamach-w-jednej-z-warszawskich-szkol-zatrzymala-ich-policja/>, dostęp: 4.02.2020 r.

nie myślała, iż jej syn może dokonać czegoś tak strasznego. Zawsze była pewna, że jeśli pojawiłyby się jakiegokolwiek symptomy ostrzegawcze, na pewno by je zauważyła. Gdyby dostrzegła, że syn ma problemy psychiczne, pomogłaby mu i nie dopuściła do tego, co się stało. Razem z mężem nie mogą zrozumieć, jak do tego doszło. Ich syn miał dobre dzieciństwo, problemy zaczęły się później³.

Słowa te są bardzo znamienne. W 2002 r. US Secret Service przedstawił analizę 37 szkolnych strzelanin. Podstawowym wnioskiem tej i innych publikacji jest opinia, że bardzo trudno scharakteryzować jeden profil potencjalnego zabójcy w szkole. Nie udało się też wytypować czy zidentyfikować jednego wspólnego mianownika, który pozwoliłby odpowiednio wcześniej przewidzieć potencjalny zamach. Niemniej wyodrębniano indywidualne i społeczne czynniki łączące wszystkie zamachy, a mianowicie:

- zamachowiec czuje się zmarginalizowany lub wykluczony ze społeczności;
- zamachowiec ma problemy psychiczne i jest wrażliwy jako jednostka, co tylko zaostrza jego słabe zdolności do radzenia sobie z problemami;
- występuje element fascynacji bronią i atakiem przy jej użyciu jako wyjściem z sytuacji marginalizowania; często kult broni inspirowany jest mediami, brutalnymi filmami czy innymi strzelaninami w szkołach;
- zamachowiec ma brutalne wizje i tworzy brutalne produkty lub wysłał inne sygnały ostrzegawcze, które nie zostały zauważone wystarczająco wcześniej lub z którymi nie postępowano odpowiednio;
- zamachowiec ma broń lub łatwy do niej dostęp;
- wszyscy zamachowcy to mężczyźni, uczniowie lub byli uczniowie szkół, które zaatakowali⁴.

Zamach w Columbine High School wpłynął na większą dbałość o kwestie bezpieczeństwa w placówkach oświatowych w USA. W wielu szkołach wprowadzono wtedy zasadę zero tolerancji wobec każdego, kto wykazuje destrukttywne zachowania lub grozi użyciem jakiegokolwiek przemocy wobec innych uczniów⁵. Dodatkowo na masową skalę prowadzone są treningi i ćwiczenia w zakresie procedur postępowania na wypadek wtargnięcia do szkoły aktywnego strzelca⁶. Obecnie już 95 proc. amerykańskich szkół organizuje treningi

³ S. Almsy, *Mother of Columbine killer Dylan Klebold gives first TV interview*, CNN, 13.02.2016 r., <https://edition.cnn.com/2016/02/12/us/sue-klebold-diane-sawyer-interview/>, dostęp: 3.04.2020 r.

⁴ *Kauhajoki School Shooting on 23 September 2008, Report of the Investigation Commission Translation of the Finnish original report*, Report and Guidelines 39/2010, 17.02.2010 r., <https://schoolshooters.info/sites/default/files/Kauhajoki%20School%20Shooting.pdf>, 20.03.2020, s. 105-109.

⁵ Mark Manes, który sprzedał Harrisowi broń i 100 sztuk amunicji dzień przed zamachem, trafił do więzienia na sześć lat. Inny mężczyzna - Philip Duran - który poznał Harrisa i Klebolda z Manesem, także trafił do więzienia. Columbine Shooting, „History”...

⁶ J. Schildkraut, *Do lockdown drills do any good?*, 22.11.2019 r., <https://phys.org/news/2019-11-lockdown-drills-good.html>, dostęp: 3.04.2020 r.

procedury *Azyl (lockdown drills)*, która jest odpowiednia w takiej sytuacji. W latach 2015–2016 szkół takich było 92 proc., natomiast w latach 2003–2004 – tylko 79 proc.⁷

Pomimo tak tragicznych wydarzeń, których skutkiem była duża liczba ofiar, głównie wśród dzieci, próżno szukać opracowań kompleksowo podejmujących problem zamachów na szkoły czy szeroko pojętych procedur bezpieczeństwa. Mimo dużej uwagi poświęcanej aktom terrorystycznym na świecie często można odnieść wrażenie, że nie przygotowujemy placówek oświatowych na związane z tym zagrożenia.

Celem badań przedstawionych w niniejszej monografii jest określenie czynników mających wpływ na podejmowanie decyzji o ataku na szkołę i optymalnych zachowań zwiększających przeżywalność w sytuacji pojawienia się aktywnego strzelca oraz zaproponowanie rozwiązań organizacyjno-szkoleniowych pozwalających tym placówkom odpowiednio reagować na etapie identyfikacji zagrożeń, a także po zaistnieniu sytuacji niebezpiecznej. Ze względu na potencjalne zagrożenie wystąpienia zamachu na placówkę oświatową oraz będącą skutkiem tego zdarzenia liczbę ofiar autor skupia się głównie na zamachu określanym jako aktywny strzelec, tj. sytuacji, w której głównym celem zamachowca jest zabicie jak największej liczby ludzi.

Autor poszukuje odpowiedzi na problem badawczy, który został zredukowany do pytań:

- Jakie czynniki mają wpływ na powstawanie sytuacji niebezpiecznych w placówkach oświatowych?
- Jakie zachowania uczniów i pracowników placówki oświatowej mają wpływ na minimalizację liczby ofiar?
- Jak przebiega zamach oraz jakie wewnętrzne rozwiązania organizacyjno-techniczne mają wpływ na minimalizację liczby potencjalnych ofiar i strat materialnych?
- Które podmioty zewnętrzne i na jakim etapie mają wpływ na minimalizację liczby ofiar oraz strat materialnych?
- Czy szkoły są w stanie odpowiednio wcześniej zidentyfikować symptomy pojawiającego się zagrożenia?
- Jakie procedury bezpieczeństwa powinny zostać wprowadzone w szkołach i jak powinien wyglądać system szkolenia przyjętych rozwiązań?

W trakcie przygotowywania niniejszej książki korzystano głównie z dostępnych informacji medialnych dotyczących poruszanej problematyki. Bardzo często są one jedynymi dostępnymi źródłami wiedzy o opisywanych wydarzeniach. Niestety w niektórych krajach, np. w Polsce, nie ma dostępnych i rzetel-

⁷ *Violence prevention, National Center of Educational Statistics*, <https://nces.ed.gov/fastfacts/display.asp?id=54>, dostęp: 9.04.2020 r.

nie przygotowanych raportów, które pozwoliłyby osobom odpowiedzialnym za bezpieczeństwo placówek oświatowych zrozumieć genezę czy przebieg takiego zdarzenia i na tej podstawie wypracować własne skuteczne rozwiązania.

Niezwykle pomocne w zrozumieniu problemu bezpieczeństwa w placówkach oświatowych, charakterystyki zagrożeń, przebiegu zamachu oraz wszystkich czynników mających wpływ na liczbę ofiar okazały się oficjalne raporty ze zdarzeń. Należy tu wymienić przede wszystkim raporty z zamachu w szkołach w Jokela i Kauhajoki w Finlandii, tj.: *Jokela School Shooting on 7 November 2007, Report of the Investigation Commission*, Ministry of Justice, Finland, Publication 2009:1, Helsinki 2009, *Kauhajoki School Shooting on 23 September 2008, Report of the Investigation Commission Translation of the Finnish original report*, Report and Guidelines 39/2010, 17.02.2010 r., czy raport ze zdarzenia na uniwersytecie w Wirginii w Stanach Zjednoczonych – *Mass Shootings at Virginia Tech Addendum to the Report of the Review Panel*, TriData Division, System Planning Corporation, 3601 Wilson Boulevard, Arlington, VA 22201, November 2009. Kompleksowe i ogólnodostępne raporty bardzo szczegółowo opisują nie tylko przebieg zamachu, ale także możliwe przyczyny, symptomy wskazujące na zagrożenia oraz inne elementy mające wpływ na liczbę ofiar czy konsekwencje ludzkie i materialne.

Bardzo pomocne w zrozumieniu problemu bezpieczeństwa w placówkach oświatowych i w wypracowaniu procedur stało się doświadczenie praktyczne autora, który w ramach projektu Ministerstwa Edukacji Narodowej „Bezpieczna szkoła, bezpieczna przyszłość” w latach 2017–2019 wziął udział w przeszkoleniu z procedur bezpieczeństwa około 250 szkół na terenie całego kraju. Prowadzone były także przeglądy placówek oświatowych pod kątem wprowadzonych na ich terenie rozwiązań techniczno-organizacyjnych z zakresu bezpieczeństwa.

Udział w tym projekcie stał się inspiracją do dalszych prac dotyczących wypracowania praktycznych, realnych i sprawdzonych rozwiązań w zakresie bezpieczeństwa, które zostały skutecznie przetestowane w około 30 placówkach oświatowych na poziomie przedszkola, szkoły podstawowej i ponadpodstawowej. Proponowane rozwiązania organizacyjne oraz system szkolenia nie powodują żadnych negatywnych następstw wśród dzieci, natomiast ich prostota sprawia, że bardzo łatwo przyswajają je nawet bardzo małe dzieci.

Książka składa się z czterech rozdziałów. Rozdział pierwszy zawiera szczegółowy opis ośmiu zamachów tzw. sytuacji aktywny strzelec, które zdarzyły się w ciągu ostatnich 20 lat. Autor poddał analizie najbardziej tragiczne wydarzenia w Stanach Zjednoczonych, Finlandii, Niemczech i na Krymie. Każdy zamach przedstawiony jest według tego samego schematu: przebieg, symptomy zagrożenia, konsekwencje.

Drugi rozdział został w całości poświęcony stanowi bezpieczeństwa placówek oświatowych w Polsce. Zawarto w nim opisy tragicznych wydarzeń w pol-

skich szkołach w ciągu ostatnich kilku lat i sytuacji potencjalnie niebezpiecznych. Scharakteryzowano największe mankamenty stanu bezpieczeństwa polskich placówek oświatowych i ich możliwe konsekwencje.

Trzeci rozdział to kompilacja wniosków wypracowanych na podstawie przebiegu opisanych zamachów, doświadczeń własnych autora oraz raportów służb bezpieczeństwa opublikowanych w Stanach Zjednoczonych. Dotyczą one nie tylko samej placówki oświatowej, przebiegu zamachu, konsekwencji czy symptomów zagrożenia, ale także działania służb mundurowych, ratowniczych czy administracji publicznej odpowiedzialnej za kwestie bezpieczeństwa w szkołach.

Ostatni rozdział to próba zaproponowania praktycznych rozwiązań możliwych do wprowadzenia w placówkach oświatowych na dwóch głównych poziomach, tj. identyfikacji symptomów zagrożeń oraz procedur bezpieczeństwa możliwych do wprowadzenia już po zaistnieniu sytuacji niebezpiecznej.

Autor zdaje sobie sprawę, że niniejsza książka nie wyczerpuje w pełni problemu bezpieczeństwa w placówkach oświatowych. Niemniej proponowane w niej rozwiązania praktyczne będą skuteczne w wielu innych obszarach dotyczących zagrożeń dla szkół. Niewątpliwie obszarami wymagającymi pogłębionych badań są takie kwestie, jak m.in.: przemoc rówieśnicza, uzależnienie od mediów społecznościowych, narkotyki, cyberzagrożenia.

Przyjmując taki układ pracy, autor kierował się głównie chęcią ukazania na podstawie realnych wydarzeń w Polsce i w innych krajach faktycznego przebiegu zamachu, analizy wszystkich czynników mających wpływ na podjęcie decyzji o zamachu, liczbę ofiar i poziom strat materialnych. Na tej bazie oraz na podstawie własnych praktycznych doświadczeń autor zaproponował skuteczne procedury na wypadek wtargnięcia do szkoły *aktywnego strzelca* lub konieczności przeprowadzenia ewakuacji.